

MAGYAR NYELVŰ KÓDEXEK

kódex: kézzel írott, középkori vagy későbbi, de középkori mintára készített könyv
(illetve: az 1541 utáni „kódex” neve inkább kéziratoké)

leírásukkal a kodikológia foglalkozik, a tartalmi fölhasználás a szaktudományok feladata

paleográfia — 2 alapvető írástípust különböztet meg:

1. textualis (könyvírás): lehet maiuscula vagy minuscula
2. cursiva (folyóírás)

magyar paleográfia — magyar hangok vs. latin betűk

1. huszita „helyesírás” (lejegyzési mód): új jelek (L = cs) és mellékjelek (ĝ = gy) bevezetésével annyi jelet használ, ahány hangérték van a nyelvben. Pl.: Münchener-, Guary-kódex.
2. kancelláriai „helyesírás”: a latin nyelv betűinek kombinációival fejezi ki a magyar hangokat. Pl.: Festetics-, Peer-kódex, Példák Könyve.

középkori magyar nyelvemlékek

(nyelvészeti beosztás: korai ómagyar kor: Árpád-kor
középső ómagyar kor: Anjou-kor
késői ómagyar kor: Zsigmond kora – 16. század)

1. Szórványemlékek

1.1. Külföldi szerzők

- mohamedán, arab (Ibn Hajján, hispániai arab történetíró [987/8–1076]: „*Hét vezér alá tartoztak ... a legtekintélyesebbet tyila-nak hívták [djila/gyula], öt követte .h.r [Ecsér], (w).l.h.w.d.y [Bulcsudi], n.s.m.'n. [Basman], l.(x).s [Lél/Alpár], .r.w.d [Grúd/Glád] és h.d.h.d.y [harka].*”)
- bizánci szerzők (VII. (Bíborbanszületett) Konstantin császár [945–59]: A birodalom kormányzása / De administrando imperio 38. fejt.: „*Lebedia apo tés tou prótou boebodou autón epónumias hostis boebodos to ment és kléseós onoma Lebedias proségoseueto*” [azon a helyen, melyet első vajdájuk nevével Levedianak neveznek, amely vajdát tulajdon nevével Levedinek, méltóságánál fogva pedig, miként az utána való többi is, vajdának hívták])
- nyugat-európai szerzők (Sváb évkönyv: „*A. 904. Ungares in dolo ad convivium a Baugariis vocati, Chusdal dux eorum suique sequaces occisi sunt.*” (904. A bajorok csellel lakomára hívták a magyarokat, s vezérüket, Kusált és kíséretét legyilkolták.)

1.2. Hazai források

- elbeszélő (Névtelen minorita gesztája: „*wezteg kwrwanewfia zaros nemeth, iwttatok werenkewth ma yzzywk thy weretheketh*”)
- okleveles (Tihanyi alapítólevél: „*feheruuaru rea meneh hodu utu rea*”)
- egyéb (Váradi Regestrum: „*Forcos et Kelemen ... Iseput, Bulsuht, Chimont, Sashat, Meduet, Ilobarut ... Belat, Egidut, Tadeusut*”)

2. Szövegmélekek

szöveg: szavak hosszabb, egybefüggő láncolata, amely gondolatsort mond el
vendégszöveg (néhány magyar sor) az anyakódexben (latin)
a 15. század előtt is előfordulnak, de jelentőségük a 15. századtól nő meg
a kódexek rendszerint vallásos tartalmúak: Biblia, legenda, ima, prédikáció...

2.1. Kis / Korai szövegmélekek (12–15. század eleje)

- 1. Halotti Beszéd és Könyörgés (HB, 1192–1195): Pray-kódex (OSZK)
- 2. Ómagyar Mária-siralom (ÓMS, 14. század eleje / közepe): Leuveni kódex (OSZK)
- 3. Gyulafehérvári Sorok (GyS, 1310–1320): Gyulafehérvári kódex (Uo, Batthyaneum)
- 4. Königsbergi Töredék és Szalagjai (KT + KTSZ, 1350 körül) (Berlin, Állami Könyvtár kéziratára)
- 5. Marosvásárhelyi Sorok (MvS, 1410 körül) (Marosvásárhely, Bolyai Tudományos Könyvtár [régén Református Kollégium Nagykönyvtára])

2.2. Kódexek

15. sz. vége – 16. sz. közepe; többségük a domonkosokhoz és a ferencesekhez kötődik
Ráskai Lea (16. századi domonkos apáca a nyulak-szigeti zárdában; nő létére tudott írni!; palóc; hangulatváltásai is nyomon követhetőek): 1. Szt. Domonkos élete; 2. Margit-legenda; 3. Példák Könyve (PK); 4. Cornides-kódex; 5. Horvát-kódex

2.3. Világi tárgyú szövegmélekek

- elbeszélő jellegű: pl. Szabács viadala (1476 utáni históriás ének)
- misszilisek (elküldésre szánt levél): a legelső magyar nyelvű levelet Várday Aladár írta Várday Miklósnak (1479–1490)
- egyéb, pl. Székely Miklós és Nelepeczy Ferenc becsületbírói ítélete 1516-ból

3. Szó- és kifejezőkészlet elemei

3.1. magyar nyelven glosszázott latin / német nyelvű szöveg

3.2. nómenklatúrák

3.3. magyar nyelvű, kézzel írt szótár / szótártöredék

Irodalom (források)

Molnár József – Simon Györgyi: Magyar nyelvemlékek. Bp., ³1980.

Codices Hungarici – sorozat (magyar nyelvű kódexek)

Régi magyar kódexek – sorozat

Az alább olvasható szemelvények:

1. Festetics-kódex, 1v

2. Példák Könyve, 36. p. (2. kéz = Ráskai Lea)

3–4. Példák Könyve, 56–57. p. (3. kéz)

Tüzet tarc . kenezet zoly . igaz mondo legy . Nelegyse
 venny gonoszokra . haragot meg ehnyes . azgy helyt
 evregetnek . vut dolgot vesteg halgassad ne zoljad .
 yrgalmas legy . emlekezzel meg halalodrul . be
 kesseget tarc . Engedelmes legy . Ezet tarc had
 es duetuz . Ezet xent bernad mongya .
 Mind nyiljan felnyk az halalt . De jay mert
 nem wagnion kezet .

Ezet azot kiz el entik az zerzeteszet .
 Elezzer el mulatny semminet alehtany az kizsed
 binyet foglatozozokat . penitencia neket .
 Masodzer zohnya evres hazontalan bezeduket .
 harmadzer viltan aztalan gionnya .
 Negyedzer . viltan oluafnya ymadkoznya .
 Estedzer . chalardfaggal es hudegen mondany
 az isteny zolosnacht .

Ezet kel tartany minden jo zerzetesnek .
 elezzer vitta bezedet . masodzer vidam orchat .
 harmadzer . zemer mes tebtetet . Negyedzer
 meg evt erkeuchel valo yarast lepest . Estedzer .
 kez engedelmesseget . hatodzer mely alazatossegot .

In werthe
 erubrecht
 stemek
 wrgadr
 onf my
 yduwesse
 ges wronk

naf . Grewwegrent ew or
 ezarath hila adgassan ces
 solthair dyherthiben w
 gadronk neky : Boodgh sagot 33
 intianak rheschessereben : dyngis ges
 dyherwerthi mondronk wintak
 nagy w az asz ysten ces nagy
 spraad mynden ystemesnek

elnevet ez vylastban es en nem fon
dolot tonadba az ty keresztobbel sem
beserues hatalyosokkal mert bizony
udl tudarob hogy tynevet mint
el kel vnyetterneret az en fosaromban

Eket haluan az eler monda az ha
ludak Ore netteneres beserew halal
es bemen been hady mynebet tonad
ba valo zabasagot hogy ez vylastban
zobber vngadhasint

Ummenew bewldy hogy az halal
youbub ezeben tarharia ez bewldy
zerze ez versket effentepen mono
nan

El megyet meg halny mert az ha
lal bizony de az halalnak orayanal
semny bizonytalab yolehet bizonyra
lan letyen de magia aert el me
tyet meg halny
El megyet meg halny myne keresztm

en az vly beserew veserewt isper
bndet zanelme helyaban valo myne
zererewm az utab el megyet meg
halny

El megyet meg halny mert myndennek
guc kel yurny el semny met nem
banya hogy tynek ez kee met nem
adstnyet

El megyet meg halny en ty mastan
yelowi valo ember vafyob az el
multathoz hasalatos lakt ha el nem
mentem de maga meet el metyet
meg halny

Lassaga hona megyen mynden ne
lent valo clew ember mert az folyat
en velam mondhattya el megyet
meg halny

El megyet meg halny mert az halal
vala hanyer meg ererewm bizonytal
lanny halalos bunt utab el halyob